

א ר כ י ו ן י ד ו ש ם
ש ע ר ה ע ד ו ת

מוסר העדות : בוקרה רחמים (ז"ל)
חטיבה : 0.3 עדויות יד ושם
מספר תיק : 8464 מספר קלטת : 033C/63
מתאריך : 01/03/1984 עד תאריך : 01/03/1984

תוכן העדות : בוקרה רחמים, יליד BENGHAZI, 1918:
מספר שכבר בעיר הולדתו הורגשו חוקי הגזע; ב-1938, אסור היה ליהודים
להחזיק כרכוש ולסחור; הפצצות; המשפחה עוברת ל-BARCE-EL-MARJ - 100
ק"מ מ-BENGHAZI; ב-1941, העד ומשפחתו נלקחים מ-BARCE-EL-MARJ,
בטרנספורט השני של היהודים, למחנה במרחק 300 ק"מ מ-BARCE-EL-MARJ
ל-JADO; מתאר את הצפיפות במקום ותנאי החיים; השבת כובדה; ה-KAPO
היה יהודי שהיה ממונה של כל ביתן וביתן; תמורת כסף, יכלו העצורים
לסחור עם ערביי חסביבה שהיו מגיעים למחנה; קהילת יהודי TRIPOLI
מסייעת במזון; הנהלת המחנה היתה בידי האיטלקים; האם חלתה ונפטרה
בביה"ח של המחנה; מסביב רעב, לכלוך, מגפת טפוס; כשמתקרב הצבא
הבריטי ל-TRIPOLI, שבלוב, משתנה יחס השומרים במחנה: החולים מטופלים
ונשלחים לריפוי ל-TRIPOLI, מזון וממתקים מחולקים לעצירים; עולה
ארצה ב-1950.

אין הגבלות על השמוש בחומר

ת ת י מ ת ה ע ד

ת א ר י ן

03/8464

03-113296

7/7/1

ראיון עם: רחמים בוקרה
 מראיינת: ז'נה ג'ן לא
 תאריך הראיון: מארס 1984
 מקום הראיון: אשקלון
 תמלול: "הכתב"

- ת. שמי בוקרה רחמים, נולדתי בבנגזי, 1918.
- באותה התקופה, ב-36 אני הייתי כבר בן 18, אז ב-38 התחילו כבר חוקי הגזע, השתנה המצב בינינו לבין הממשלה. זה מצב של היהודים התדרדר, יהודי לא יכול לאחר בליה, לא יכול לקחת את אשתו לקולנוע, לבוא בשעות מאוחרות בליה, והמצב היה חמור מאוד. וגם היו נערים מן האיטלקים, מן הערבים, מן האנגלים, זורקים אבנים, מבזים אותנו, ומתלוצצים על היהודים. האיטלקים אומרים "אבריאצ'ו" -
- ש. מה זה בריאצ'ו?
- ח. יהודים. והערבים: "יהודי", וזורקים אבנים, שורקים לאשה. וזה היה ביזוי לעסק הזה.
- השכנים האיטלקיים לא היו לנו בסביבה, אבל היו לנו שכנים ערבים. לא היו לנו בעיות אחס.
- כשנת 1936 היינו אני ואבא במקום דחוק מבנגזי, 160 ק"מ, זה אומרים לו (=כשם) אג'דאביה. הייתה לנו חנות שם של מסחר, והיינו עובדים. אחרי שהיה הגזענות, גירשו אותנו גם מג'דאביה, לא היו הרבה יהודים, כמעט שרק עשר משפחות. אם היה נוסע אחד מאתנו לא היו מוצאים מניין להפיל.
- אחרי שחזרנו לבנגזי היינו עם זקן אחד, שמו שמואל לגזיר, ככינוי

מולא אלגיר. שלקח אותנו אתו, ועשה אתנו מסחר כזה, הוא פתח חנות של סיטונאות לסוכר ותה, כל מיני מצרכים, ואני ואבא היינו עובדים באחוזים. ועד שבאו האנגלים היינו שמה אתו ביחד.

זה היה ב-41'. אחרי הפצצות - שהיו הרבה הפצצות, לא יכולנו לסבול. אני זוכר שאמא ז"ל הייתה ממצדת, ואחותי, אז יצאנו לבארצ'ה, שם אני עבדתי עבודה שחורה. בית מטבחים וקיוסק כזה, עבודה שחורה כזאת, עד שלקחו אותנו לג'אד.

מתי שהלכנו לבארצ'ה, זו עיר רחוקה מבנגזי, כמעט 101 ק"מ. שם עבדנו עבודה שחורה, בגלל זה ששם לא היו הפצצות ולא היו בעיות מהפחד.

באביב 42', לפני פסח, אז הייתה שמועה שרוצים לקחת יהודים למקום אחר, מוציאים אותם מבארצ'ה ומבנגזי למקום אחר. לא ידענו איפה. היו אומרים שמרכזים אותם ולוקחים אותם למקום לא ידוע לנו אנחנו. כל היהודים לא יודעים מזה. אולי הקהילה היא יודעת, אבל אנשים פשוטים לא יודעים איפה אנחנו יוצאים. מאז לקחו אתי הקבוצה הראשונה, היו אנשים כמעט 45 או 50 איש. אחר כך לקחו אותנו בקבוצה

השנייה. **BARCE-EL-HART**

אחרי שנסענו מבארצ'ה, לא ידוע לי כמה ימים, כמה שעות. עד שהגענו למחנה צבאי גדול כזה, מגודר גדר חיל כולו, וכל המחנה ביתנים ביתנים, כל ביתן מכיל אולי 350 איש, והורידו אותנו בתוך המחנה. לצערנו ראינו האנשים שבאו בקבוצה הראשונה - אחד בוכה, אחד אומר: איזה מחנה זה, איזה מקום, לא יודעים איך לצאת מזה. כל אחד מדבר משהו.

אחרי שירדנו מהמשאית, אז כל אחד אסף את החפצים שלו ביחד, ובא הקאפו ששמו אותו מנהל, כמו שאומרים עכשיו בארץ ישראל, כל אחד

לוקח את המשפחה. מביא אותה לביתן הגדול הזה, זה החלק שלך: אולי 3 מטר על 2 מטר, לפי גודל המשפחה. וכל אחד עשה לו מין שמיכות כאלה, מפרידים בין משפחה למשפחה, כדי שיהיה נוח לישון למשפחה. וכך היה. בכל ביתן כמעט 80 משפחות. ובין משפחה למשפחה מפריד שמיכות או ארגזים ומזוודות.

מתי שעלינו מבארצ'ה, כל אחד לקח לו קצת שמיכות ביד שלו, כריות, מי שיש לו מזרן קטן לקח אותו, אולי יש לו תינוק, או ילד קטן. המזל שלנו שידענו אולי יש עבודה, אין עבודה, מי שיש לו כסף לקח אותו, מי שיש לו זהב לקח אותו, מי שיש לו רכוש אחר לקח אותו ביד. המזל שלנו שלא החרימו לנו כל מה שלנו במשך כל ההסגר הזה. לא לקחו לנו שום דבר.

היינו קמים בבוקר, מי שרצה ללכת להתפלל, עשו מין ביתן קטן שיהיה לנו בית כנסת, לא מנעו אותנו מדברי הדת, כל אחד עושה מה שהוא רוצה מהדת שלו, באים, מתפללים. אחרי התפילה חוזרים מהביתן הזה, מי שיש לח קפה, מים, יחלב - ישמה, מי שיכול לאכול משהו, מה שנשאר, ואחרי זה כל אחד יש לו סידור עבודה שלו עם מנהל עבודה שלו.

משהו ככה, רק כל ביתן היה לו מנהל - אחד מהקבוצה של היהודים שהיינו במחנה בעצמו, היה אחד ראש, כמו שאומרים עכשיו מנהל. אומרים שמה "קאפו", ועוד אחד סגן שלו, וצ'י-קאפו. אז יש לו סידור עבודה שלו מהבוקר. אמה תצא למקום הזה, תעשה את זה, האשה תצא ותעשה עבודה כזאת, רק הזקנים, גדולים מאוד או הקטנטנים, בכלל שלא יכולים לעבוד - אלה לא עבדו. היתר כולם עבדו.

הקאפו הזה לא היה זר, הוא היה אחד מאתנו, שהיה גם כן בתוך המחנה. אבל הוא היה הראש שהוא נתן פקודה לשני, והוא היה גר אתנו ביחד, רק שלא היה עובד. בסך הכל היו גם הם בסדר אתנו, אין לחץ, אפילו

שהם גדולים מאתנו - אין לחץ עלינו מצדם. עבודה זאת לא היתה מעניינת, לא קשה מאוד, אלא "תוריד מכאן ותשים שם", חצץ מכאן תעביר למקום אחר, או עבודה בשירותים, או להשקות גינה או דשא. זה העבודה, זה רק להשפיל, ושתייה לך עבודה כל היום. עבודה יום יומית. יום שישי עובדים שעתיים פחות, אם אני לא טועה, והעבודה היא משמונה-חשע עד שלוש כמעט.

לגבי העבודה - בשבת כיבדו את השבת, וכיבדנו יום טוב של יהודים, לא עבדנו. אז אחרי העבודה באים, מי שיש לו קצת מים לרחוץ את הפנים שלו, ומה שהכינה אשתו, איזה אוכל, אוכל קצת מקרונים או משהו לחמם את הקיבה, לפחות. אז אחרי זה, מי יש לו כוס תה שותה, מי יש לו כוס קפה - שותה. אם הוא דתי הולך להתפלל מנחה וערבית, אחרי ערבית זה גמרנו, ייכנס לביתו שלו וישן שם במנוחה אם הוא רוצה לישון, אם הוא יושב - יושב, אבל אחרי שעות מאוחרות אסור לדבר, אסור לשמוע אחד מהשני שתי מילים.

מבחינת אוכל, אני אמרתי כבר, מי שבא מבארצ'ה, מבנגז'ה, מטורסה [?], כפי שכבר אמרתי, הביא מקרונים או קצת אוכל, משהו לאכול שבוע-שבועיים עד שיתסדרו - באוכל מה שהביאו. אחד כך היו נותנים לנו 120 גרם לחם יבש ליום, חלה כזאת, חצי. 12 גרם בערך. והיו נותנים לנו כל שבוע מאה גרם מקרונים, אולי 120 גרם סוכר או קצת תה, קצת שמן, זה האוכל שהיו נותנים לנו. ואם חלילה היינו יכולים להסתדר רק עם האוכל שהיו נותנים לנו, למה העצמות שלנו לא היו בכלל, גמרנו עליהם.

אחרי כמה חודשים, אולי חודשיים-שלושה, אז אסרו על הערבים בסביבה שייכנסו למחנה. מביאים לנו קצת תמרים, מביאים שעורה חיטה, קצת לחם, ביסקוויטים כאלה ומוכרים. מי שלא היה לו כסף וגמר את הכסף

שלו, היה מוכר את הדברים שלו, את הזהב, את הכסף, אפילו עגילים של האישה הוציא מהאוזניים שלה ומכר אותם בעד קופסת חלב לתינוק.

בן הדודה שלי היה לו תינוק. לא מצא לו יום אחד חלב, מכר את העגילים של אשתו בעד בקבוק חלב, לא קופסה, הביאו אותו בבקבוקים, הערבים משמה, בשביל לתת. הערבים היו נכנסים פעם בשבוע, מביאים לנו, ולגבי פסח אנחנו אמרנו שאנחנו יצאנו כאביב, וזה קרוב לפסח. מהקהילה היהודית של הטריפוליטאים שלחו לנו משאית, אני זוכר בעצמי, שהמשאית עמדה על יד המטבח, וחילקו לנו חסה זכרפס ומצות ומרור וכל מצרכים של פסח שהיו צריכים.

יש שמועה שהביאו אישור מהרבנות הראשית של טריפולי, שמוותר לטחון את השעורה ולעשות ממנה מצות ולאכול - בשעת הדוחק, לפסח. איך בישלנו את המצות? עשיו מטינ פרונה כזאת, תנור ככה, מתומר. חמרה, ועשינו מין תנור ומקוששים עצים מארגזים שהביאו, מחממים את התנור, ומאשורה הזאת עושים מצות לפסח.

לגבי השעורה, קונים שעורה חיה כזאת וטוחנים אותה בבית, ומזה עושים את האכל - הלחם הזה שאוכלים. אכלנו את זה בפסח, וגם ביתר הימים עד הסוף.

לגבי השמירה, הייתה חזקה מצד המחנה. המחנה סביב סביב בגדר, ומלמעלה יש משקיפים, שומרים ערבים עם הרובה שלהם, ערבים זה מצד ההנהלה, מצד המשלה, כולם כמו שאומרים באיטלקית קרביניירי, זאת אומרת בעברית משטרה, ואף אחד לא יכול להעיז להתקרב לגדר. אחרי סוף הזמן אז כולם אומרים שלום וצבאת אל חיד ו... אל-חיד, וכולם מדברים אחד לשני, ואין פחד, אבל לא התגרנו בנו, ולא ירנו עלינו, ולא הפחידו אותנו. רק אנחנו לא רצינו להתקרב אליהם.

ההנהלה הייתה מורכבת משלושה או ארבעה אנשים, המייג'ר הוא הגדול,

מכו שאומרים סגן, סרן, אני יודע מזה, והסגן שלו הוא סמל, דרגת מרשל, והשלישי בונטאט, עם שתי דרגות, וזאת ההנהלה שפשטה על כל המחנה. ואוי ואבוי, המייג'ר הזה יש לו שוט ביד, והסמל יש לו מין שרביט כזה, עץ, ומסתובבים. 3-4 פעמים בשבוע באים, נכנסים לביתנים, ובפרט בלילה.

אני זוכר פעם אחת במוצאי שבת, אחרי יציאת השבת, במקום שאדם יגיד לשני שבוע-טוב, הוא אומר: סרטה נרה, זאת אומרת: לילה שחור. אז כולנו לא יכולים להרים קול שלנו, כולנו שותקים כמו נמלים. ועבר כל הלילה שחור, אחס ביחד.

או מי שרואים אותו מסתובב בשעות הערב, הוא לפעמים ואתנגש עם המרשל, הוא השוט על הראש שלו, או בעיטה או סטירה בפנים, עד שמסכן יוריד אותו לארץ ויתנו לו מכוח.

היחס שקיבלנו מתוך המחנה הזה, לא כמו היחס שהיינו מכירים אותו בבנגזי, בבארצ'ה. האיטלקים היינו שכנים אחד על יד השני, בונה סירה או בון ג'ורנו, כמו שאומרים לכל אחד ואחד, היחס לא כמו שהיה פעם. עוברים בלילה המייג'ר והמרשל, ומי ששומעים אותו מדבר, לוקחים אותו, שמים אותו בצינוק - שילה באיטלקית, מקום צר מטר על מטר, ומענים אותו 48 שעות עד שיוציאו אותו, הוא יקבל סטירות ומכות, עד שיביאו אותו הביתה.

אני בעצמי לא ראיתי במחנה בן אדם גרמני. אני יודע שהנהלה איטלקית, כולם דיברו איטלקית, ודיברנו אתם איטלקית, עם הקאפואים שלהם. הם מורבים רק איטלקית, לא יודעים גרמנית.

בחקופח החורף, בנובמבר או בדצמבר, התחיל גשם היה בא קבנו אחד מריפולי ודצה לקבל לעשות זפת על הגזונים של הביתנים שמה. היה מתפשט בחורף¹ צעירים שיעבדו אתנו. הייתי אני ועוד אחד, קוראים לו

חג'אג', בחורים צעירים בני 19-20, באותה תקופה. התנדבנו ללכת, רק שיתנו לנו לצאת מהגד הזאת, לראות את האויר, אפילו בלי כסף. יצאנו עם-הבן אדם הזה, תחם עלינו שיוציא אותנו בבוקר ויביא אותנו בערב. היה נותן לנו 5 פרנק ליום, ולחמניה אחת קטנה כל יום. היינו באים הביתה שמחים, כדי לראות את האויר. המשכנו ככה כמעט חודש. במשך העבודה הזאת, היינו מזפתים את הגגון של הבית. אז אני הייתי למעלה, היינו מחממים את הזפת, וחבר לי חג'אג' למטה, קושר הדלי עם זפת מלא, חם, רותח, ולקוחים אותו למעלה ושופכים אותו על הגג. פעם אחת היה חופס את החבל, מושך את החבל, והדלי נחפס באיזה מסמר או משהו, נשפך עליו הדלי עם הזפת הרותחת. נשרף כל העור שלו, עד שיצא לו כל העור שלו, נהיה אדום כולו, ולקחו אותו ישר לבית חולים טריפולי.

באותה תקופה שהיינו אני ובחור שלי יוצאים אל מחוץ לעיר, היינו מבקשים מבעל הבית שניכנס קצת לשוק לקנות משהו, ובאמת עשה לנו טובה המנהל הזה, העלים עין מאתנו, והיינו לוקחים את המריצה, נכנסים לשוק וקונים למשל קצת סכונ, קצת לחם לילדים, קצת תמרים, קצת חיטה, מכניסים אותה בתוך המריצה, מעמיסים אותה חול למעלה ומכנסים לתוך המחנה.

זכור לי יום אחד שהוציאו אותנו אחר־התפילה, בשעה 8:30-8 בבוקר. והוציאו אותנו יחד, קשישים, רבנים, בחורים, בחורים, צעירים, כולנו הוציאו אותנו לרחבה של המחנה, וסובבו אותנו משטרה של הערבים, כולם עם רובים, והמייג'ר הזה והמרשל שלו היו {נתן נאום?} " ... ונשמד את היהודים, אין לכם מדינה, אין לכם רגל, עם ירוד, עם שפל", כל מיני ביזויים וביטויים, ואנחנו כולנו רועדים וחושבים שהיום זה יום וי שלנו, יום אחרון, עכשיו ייתן פקודה לחיילים שלו

- לוקחים אותנו לעזאזל. ועד שהוא גמר כל הסבל וכל הביזוי, הוא אמר לנו: כולכם, מזקן ועד נער, כולכם תעשו ניקיון, אפילו אין מה לעשות ניקיון. כל אחד היה מאסף את המצץ ממקום עם דלי או משהו, וזורק אותו, ומי שזורק אותו לשמה, מביא אותו לכאן. העיקר שישפיל אותנו.

היתה תקופה, אני לא זוכר בדיוק, זה כבר ימים ארוכים והיו צרות ובעיות, ובן אדם שלא במנוחה, המוח שלו לא במנוחה, לא זוכר איזה חודש. אבל את הנאום ואת ה... מה שעשה לנו, את הביזיון שעשה לנו אני זוכר כמו שעכשיו, סרט לפני.

אחרי העבודה של הקבלן הזה, בחודשים נובמבר-דצמבר, היה קד, ובאיזה מקום הררי, היינו עולים למעלה על הגגון ומזפתים, אז אני קיבלתי התקררות, קיבלתי ברונכיטי כזה, ונהיה לי חוס גבוה, שהוכרחתי להיכנס לבית חולים. ובית חולים, ידוע לכל אחד כבר, מי שיש לו חוס מעל למעלה, מכניסים אותו לבית חולים, או ל-24 עות או ל-48 שעות - הלן. ז"ל אמא שלי היחה בוכה אחרי, אני לקחו אותי עם אלגנקה עד בית חולים, והיא אחרי בוכה. ומתפללת לה' שהיא ייקח אותה אלוהים לפני. עד שהגענו לבית חולים. שמו אותי לבית חולים, והיא גם כן חזרה בחזרה, באותו לילה קיבלה גם כן חוס - הביאו אותה. היא מסכנה אחרי 24 שעות, אומרים לי, אני לא ידעתי עד - היא נפטרה על ידי ואני לא ראיתי אותה, לא זכרתי מתי נפטרה. לקחו אותה מעל ידי מתה. רק אחרי חודש, שאני יכולתי להחזיק את עצמי, תזרתי לביתו ומצאתי את אחי ואבא שלי ז"ל ואמרו לי: ככה וככה קרה. אחרי חודש שמעתי שאמא שלי נפטרה.

בית החולים הוא צפוף, מיטה על יד מיטה, ושמה מתים בלי סוף, כל יום 10-12, 7-8 כל יום מתים מרוב הלכלוך, הרעב, אין סידור, אין

רופאים מספיק, אין ניקיון מספיק, וכל אחד שיקבל את החום - הלך לעולמו אחרי 24-48 שעות. ויש חברה קדישא מסתובבת כל הלילה, מהבוקר יש משמרות עד הערב, ובלילה נשארו גם כן. כל אחד שרואה אותו ישמור אותו 3-4 דקות, יקחו אותו.

לפני פרוץ המגפה החזקה, מי שהיה חולה לוקחים אותו לטריפולי, מטפלים בו שתיים-שלוש, אבל אחרי שהתגברה המחלה, לא היה להם זמן, לקוחים אותם לביתן גדול, עשו ממנו בית חולים, ואני לא זוכר כמה, 3-4 אחיות, ויש רופא במשמרות, אחד בלילה אחד ביום, בא ומטפל, אבל המחלה התגברה עליסה, ולא יכלו לעשות כלום מבחינת הכלוך, הזוהמה שהיתה, והמחלה התגרה עד שלקחה כמעט 500 איש.

זוכרני יום אחד שהיינו יושבים בכיכר הזה, ויש שמועה כזאת, יום אחד לא מצאנו לא המייג'ר ולא המרשל, רק בונטאט אחד, שתי דרגות, מסתובב, ויש רק השוטרים הערבים האלה מסתובבים, ואין אף אחד. אבל יש שמועה שהבריטים כבר הגיעו כמעט לטריפולי. וגם הערבים בעצמם היו צוחקים ואומרים: יהודים, אל תפחדו, אני חושב יהיה לכם בסדר, ואל תאמצו את עצמכם, הכל יהיה בסדר.

אחרי 48 שעות או אולי 3-4 ימים, נכנסו שני ג'יפים למחנה. היה אחד קאפו שלנו, ... גדול, היו קודאים לו גואטה, שדיבר אחס, יש ביניהם גם מדברים עברית, ושאל אותו: כולכם יהודים כאן? ואמר לו: כולם יהודים. אחרי אולי שעתיים-שלוש נכנסה תגבורת למחנה, בדקו, קודם כל הביאו אוכל, מסוכריות עד סיגריות, לחם בשפע, ביסקוויטים, כייגלים, אוכל, ריבות, שוקולד, הכל, לילדים, לבחורות, לכולם נתנו. אחד כך הם התגבשו על המחנה ונכנסו כולם לבית חולים. קודם כל טיפלו בחולים, עד הסוף. מי שצריך לבית חולים טריפולי - כן. מי שהביאו רופא מאצט, טיפלו בבית חולים הזה. אני לא רוצה להגזים.

אולי לא מתו 2-3 מאז שהם נכנסו.

בצבא הבריטי, זוכר אני, שהיו הרבה חיילים יהודים. דיברנו גם עבירת. לי לא היה קשר הדוק אתם ביחד, אבל עוברים, אומרים שלום, נכנסים לחנות, קונים מה שרוצים לקנות, אבל קשר אין לי אחס. רק לפעמים באים לבית כנסת, מתפללים בליל שבת, וגם ביום שבת, באים אנשים מבחוק, חיילים, מניחים תפילין.

בסוף '42, אנחנו כמעט, אני בעצמו הייתי 13 חודש בג'אדי, חזרנו לבנגזי, בא אחד חבר שלנו, עשינו אתו שותפות חנות, והחיים המשיכו בסדר. לא היו בעיות בינינו לבין הערבים עד '45.

ב-'45 היו לנו המאורעות, אבל לא היו כמו שבטריפולי, לא הרגו מאתנו רק אחד זקן, ושדדו, שרפו חנויות. כמוכן, השודדים רצו רק כסף, ולא עשו לנו כמו טריפולי. שמענו ש-180 איש הרגו אותם בלילה אחד. אבל לנו לא היו דברים כאלה.

בבנגזי נשארנו עד '49, עד קום המדינה ב-'48. מ-'48 כבר לא ידענו סבלנות, לא אני ולא ז"ל אבא שלי. אנחנו רוצים רק ללכת לא"י. אז עשינו פספורט, אני ואמא ואבא ואח שלי, ואחותי, תמישה אנשים, וכמובן, מכנגזי לא יכולים לצאת. אומרים לא"י. מכרנו רק את הבית שלנו, במחיר זלעת, כמו שאומרים, ועזבנו את הכל ובאנו לדרך טריפולי.

מטריפולי אז יצאנו, עלינו לארץ, ב-1950.

[סוף צד A; אין כלום על צד שני למרות שיש פהק]